

ערכין יא

משה שווערד

1. תוספות מסכת ערכין דף י עמוד ב ד"ה מגריפה היתה

מגריפה היתה במקדש – [1] פי' בקונטרס שגורפין בה הדשן וקשה דהא היתה כלי זמר [2] אלא נראה לפרש דשני מיני מגריפות היו אחת לדשן ואחת של שיר.

2. תוי"ט על מסכת תמיד פרק ה משנה ו

(ו) המגריפה – והיה לה קול גדול. ולא יתכן לומר שהיא המגרפה דמשנה ח' פ"ג שהיה כלי שיר חשוב ויזרקוהו שא"א שלא ישברו קניה. וגם מגרפה שגורפים בו הדשן א"א לומר שהרי אין לה קול. [3] אבל היה זה בלי ספק כלי שלישי שמשמיע קול והיה גם צורתו כצורת מגריפה. והתוס' בפ"ב דערכין דף י' כתבו דשני מיני מגרפות היו. אחת לדשן ואחת של שיר ע"כ. לאו למעוטי שלא היה עוד שלישי והיא זו שבכאן. אלא דהתם לא בקשו רק לתרץ שאין המגריפה שהוא כלי זמר זו שגורפים בה הדשן. אלא שתיים היו:

3. הגהות יעבץ מסכת ערכין דף י עמוד ב

שם ד"ה מגריפה וכו' אחת לדשן. נ"ב כמ"ש פ"ב דתמיד נטלו המגרפות. ונ"ל שזו היא של מ"ו פ"ד דתמיד שהי' להם גם קול אדיר (והיא שהטעה לרש"י לחשוב שזוהי מגרפה הזכורה כאן לענין כלי זמר) ודלא כתוי"ט שאותה שלישית הי' [4] וזו שזכרה כאן קראה שהיא כלי זמר שקורין אורגל"א:

4. בן יהודה על ערכין דף יא/א

מגרפה היתה בבית המקדש. י"ל למה הוצרך לפרש ולומר נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר, הלא חשבון זה אפילו תינוק יודע לאומרו. ונ"ל בס"ד דבא לספר הנס שנעשה בה אע"ג דתרי קלי לא משתמעו וכאן היו מאה מיני זמר, וכלהו משתמעו להשומע שהוא מרגיש בשמע של מאה קולות, אף על פי שיוצאין בבת אחת:

מיהו י"ל דאמר רב נחמן בר יצחק מתניתא גוזמא משמע דברי שמואל אינם גוזמא, וקשא מי הכריח לתנא לדבר בלשון גוזמא ולא נקיט כדנקיט שמואל. ונ"ל בס"ד דמלבד מגריפה זו הגשמית יש עוד מגריפה רוחנית, וזו הגשמית היא משל לרוחנית, והענין הוא דידוע שכל הקרבנות שמקריבים בבית המקדש הם לצורך ברור נצוצי קדושה מן הדומם צומח חי ומדבר, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל, אך ודאי אין הבירור נעשה ע"י הקרבן עצמו שהוא בהמה, אלא נעשה ע"י אור קדושה עליון השוכן וחונה בבית המקדש והוא שורה ומרחף על הקרבן, ועל ידי כך נעשה הבירור של ניצוצי קדושה, ולכן אם הקריב האדם קרבנות כהלכתן חוץ למקדש עביד איסורא, כי חוץ למשכן ולמקדש אין אור קדושה שורה ומרחף על הקרבן, וכיון שהוא מושלל מן האור אין בקרבן חשיבות כלל, כי מצד עצמו הוא בהמה בזויה, ורק מתעלה ע"י האור המרחף עליו, והוא מתלבש בו, ובלתי האור הוא כמו בהמה מתה שאין בה נשמה, נמצא האור העליון השורה על הקרבן הוא עושה מלאכת הבירור של ניצוצי קדושה, ולזה האור השוכן בבית המקדש שעל ידו ובכוחו נעשה הבירור קורא בשם מגריפה שבו נגרפים ניצוצי הקדושה ועולים:

והנה נודע שכל אור קדושה הנעתק ונמשך ממקום העליון למקום תחתון כלול מעשר ספירות, וכל אחת מעשר הרי מאה, ולכן במגריפה של בית המקדש עשו ציור ודמיון לאור של מעלה שכלול מעשר ועשר מעשר שבו גורפין ניצוצי קדושה, שגם זו המגרפה הגשמית יש בה עשרה נקבים וכל נקב יש בו עשרה מיני זמר, דנמצא יש בה מאה מיני זמר שהוא ענין שירה וזמרה, והאור של מעלה שהוא כלול מעשר ספירות, ועשר מעשר הרי מאה ספירות שמהם יהיה בירור ניצוצי קדושה, גם בזה יש מאה זמר, כי הזמר הזה של האור עניינו בירור, והוא לשון כריתה כמו זימור עריצים, דכל בירור יהיה ע"י זימור, ונמצא גם באור הזה יש מאה מיני זמר, ר"ל מאה זימור, ולכן אחר שהגיד שמואל תכונת מגריפה הגשמית שיש בבית המקדש סיים נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר, כלומר נמצאת זו המגריפה היא כנגד מגריפה הרוחנית שמוציאה מאה מיני זימור, כלומר מאה בירור, ואמר בלשון קצר

להעלים הסוד: אמנם תנא דברייא אמר דברים של משל במגריפה הגשמית, שכל דבריו הם משל על המגרפה הרוחנית שהוא האור העליון השוכן וחונה בבית המקדש שבכוחו נעשה הבירור, קאמר היא אמה וגבוה אמה, פירוש זה משל על האור הנמשך מעולם הבריאה ששם הוא מדרגת המאות, ואמה אותיות מאה, וז"ש היא אמה בהפוך מאה שנמשך פנימיות שלה מן הבריאה שהיא סוד מאה, וגבוה אמה המקיף שלה גם כן מן בריאה שהיא סוד מאה, וקתא יוצא ממנה משל על אחיזת אור יצירה ועשיה, ועשרה נקבים היו בה כל אחת מוציאה מאה מיני זמר, נמצא מוציאה אלף מיני זמר, זה התנא עשה פירוט יותר שמגיע עד אלף:

5. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יא עמוד א

עיקר שירה בכלי. וודאי כו"ע מודו דהשירה בפה הוי עיקר השירה, ובלויים דווקא. ונחלקו אם גם הכלי הוי מעיקר השירה, או דאין הכלי אלא לבסומי קלא. (ועי' הערות סוכה נ"א ובחולין כ"ד).

6. שפת אמת על סוכה דף נא/א

בגמ' דמ"ד עבדים היו קסבר עיקר שירה בפה, צ"ע דמ"מ כיון דמצות שיר על הלויים נהי דתוספות שמחה מותר אפי' בישראל מ"מ לא הי' להם רשות לכנוס לפני מעזרת ישראל, ורש"י פי' לקמן במשנה דשיר הקרבן הי' אצל המזבח בשלמא הלויים שעליהם המצוה רשאיין לכנוס לצורך משא"כ ישראלים וצ"ל דאה"נ דלמ"ד דישאלים היו עמדו בעזרת ישראל [כמ"ש התוס' לעיל (מ"ג ע"ב) דאין ישראל נכנס בין האולם ולמזבח, אכן למ"ש המל"מ הי' ביאת מקדש (פ"ט ט"ו) די"ל דאיסור כניסה לזר בין האולם ולמזבח היא מה"ת צ"ע איד הותר אפי' ללויים לכנוס שם לשיר דגם הם בכלל זרים הם]:

7. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יא עמוד א

הכא במעלין מדוכן ליוחסין ולמעשרות קמיפלגי. (בסוכה נ"א א) מפורש יותר דיסוד מחלוקתם אינו כלל מחלוקת בדין אלא נחלקו היאך היתה המציאות, דיש מ"ד שהיו עבדים שניגנו. וממילא נפק"מ אם מעלין מדוכן ליוחסין ולמעשרות.

8. ספר עבודה ברורה

השיר מעכב את הקרבן. כתב השטמ"ק (נאות ו'), וז"ל: השיר מעכב את הקרבן דצרי ר' מאיר, הא דאמרין בפרק בתרא דתענית (דף כז.) וכו' כלי שיר וכלי שרת מעכבין את הקרבן וכו', אלמא לדברי הכל השיר מעכב. איכא למימר דס"ל כר"מ, א"נ הא דקאמר מעכבין היינו דצריך לעשות כן מן התורה אצל כפרה לא מעכבי וכו', עכ"ל. ור"ל אי נמי אפילו כרבנן אחיא והא דאמרין "מעכבין" אין הכוונה דמעכבין לגמרי וכשיטת ר"מ, אלמא שצריך לעשות כן מן התורה ורבנן נמי מודו לזה, רק שאינו מעכב את הכפרה.

9. תוספות מסכת ערכין דף יא עמוד א ד"ה השיר מעכב

השיר מעכב הקרבן - קשה דהא השיר בשעת ניסוך והניסוך אין מעכב הקרבן דאדם מביא זבחו היום ונסכים מכאן עד ארבעה ימים (מנחות דף טו:) [I] ונראה לפרש שיר מעכב את הקרבן היינו ניסוך שאם אין שירה אין ניסוך.

10. תוספות הרא"ש מסכת ראש השנה דף ל עמוד ב

ונתקלקלו הלויים בשיר. ... מיהו תימה אמאי נתקלקלו בשיר והלא בשעת ניסוך היינו השיר כדאמרין בכל דוכתא דאין אומרין שירה אלא על היין, והכי איתא נמי בפ"ב דערכין ויכול להמתין מלהביא נסכים עד הלילה או עד למחר כדאמרין בפרק הקומץ זוטא דמביא אדם זבחו היום ונסכיו עד עשרה ימים, ובפ"ב דתמורה אמרין דמנחתם ונסכיהם אפי' בלילה ומנחתם ונסכיהם אפילו למחר, [2] וי"ל דלכתחלה צריך להביא נסכים עם הזבח דאם מביא בלילה אין יכול לומר שירה כדאמרין בפ"ב דערכין מה כפרה ביום אף שירה ביום ולמחר נמי מיבעיא ליה התם אם טעונין שירה אם לאו ולא איפשיטא, ואפילו את"ל דיכול לומר שירה למחר מ"מ טוב שיביאם עם הזבח כדי שיאמרו שירה על אכילה ושתייה כדאמרין התם בערכין אאכילה ושתייה אמרין שירה אאכילה לחודה לא אמרין, והתנא דאמרין מביא אדם את זבחו היום ונסכיו מכאן ועד עשרה ימים דמשמע לכתחלה יכול לעשות כן היינו בקרבן יחיד שאין טעון שירה דאין אומרין שירה אלא על קרבן ציבור הקבוע להם זמן בלבד כדאמרין בערכין

11. ספר עבודה ברורה

מזה כפרה ביום אף שירה ביום. הקשו האחרונים (מנחת חינוך, חקרי לב, הפלאה שזערכין, וזח תודה בסוף תמיד, חזון איש, ערכי עלי, תורה תמימה), דנפשוט מהכא הא דאיבעיא לן לקמן (דף יב.) אי נסכים הצאים צפני"ע טעוין שירה, דאי נימא דאין טעוין שירה, למה לי קרא למעט דאין אומרים שירה צלילה, הא נסכים הצאים עם הזנח אינם קרבים צלילה דנפסלים בשקיעת החמה כמצואר בתמורה (דף יד.), אלא ודאי דקאי על נסכים הצאים צפני"ע דקרבים צלילה ומוכח דאומרים עליהם שירה.

ומתוך המנחת חינוך (מזה שז"ד סק"ה), דאף אם אין נסכים הצאים צפני"ע טעוין שירה, משכחת לה שירה צלילה ציבורים, וכגון שהציא ציבורים סמוך לאור היום ואת התנופה עשה ביום, ועל כהאי גוונא בעינן מיעוטא דאין שירה צלילה. וכ"כ גם בחקרי לב (סימן ל"ט), יעו"ש עוד. וע' בשיעורי הגרמ"ד שהאריך בזה.

ובהפלאה שזערכין וזנח תודה (שילהי תמיד) כתבו, דאיצטריך למעט דאין אומרים שיר - של נדצה (ע' להלן סוף עמוד ב') צלילה.

ובחזו"א (תמורה סוף סימן ל"א) כתב, דאיצטריך היכא דניסך היין סמוך לחשיכה ולא הספיק לומר שירה עד שחשיכה. [וסיים: וכמה ישהה בין ניסוך לשירה ולא חשיך הפסק, לא איתפרש].

12. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יא עמוד א

בדברי הרמב"ן דחייב הלל מה"ת מדין שמחת החג איזו היא עבודה שהיא בשמחה וטוב לבב הוי אומר זו שירה. שיטת הרמב"ן (סה"מ שורש א' אות ט' - י') דהלל ביום טוב הוי דאורייתא, או מהלכה למשה מסיני, או מכיון דנתרבה יום טוב לכל מיני שמחה כדכתיב "ושמחת בחגך", ובשמעתין איתא ד"שירה" נקראת "שמחה".

והשאגת - אריה סימן ס"ט השיג עליו דלרבי זירא דס"ל (ר"ה ו' ב) דנשים חייבות בשמחה מן התורה, א"כ נשים יתחייבו בהלל ביום טוב לסברת הרמב"ן, ובמסכת סוכה (ל"ח א) מפורש דאין אשה מוציאה את האיש בהלל, הרי דאינה מחוייבת.

ונראה ליישב דהנה הרמב"ם פסק (הל' חגיגה א', א') דנשים חייבות בשמחה. והשיג עליו הראב"ד שם וז"ל לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה שתעלה עמו והוא ישמח אותה. עכ"ל. ולפום ריהטא משמע דהרמב"ם פסק כרב זירא, דהחייב הוא על האשה עצמה שחייבת בשמחה כאיש, והראב"ד פוסק כאביי דס"ל דבעלה משמחה.

אכן נראה לומר בדעת הראב"ד בדרך אחרת, דס"ל דלכו"ע אין האשה חייבת בשמחה כמו האנשים, וכל החייב הוא על האיש לשמחה וכדילפינן מושמחת אתה וביתך, ומחלוקתם היא דלר"ז החייב של בעלה לשמחה יסודו בחיוב שמחה שלו, דאופן קיום מצוות שמחה שלו הוא בדרך "ושמחת אתה וביתך", ולכך זה גורר חיוב על האשה לעלות עמו לרגל כדי שיוכל לקיים מצוות שמחה בענין של "ושמחת אתה וביתך" ונמצא דהיא מסייעת לקיום המצוה "שלו", ודומה קצת למצוות ייבום דאף דאין המצווה אלא על היבם מ"מ הגמ' דנה בריש יבמות דליתי עשה ולידחי ללא תעשה אף דגם היא מוזהרת בל"ת ואינה בכלל העשה, [ובשלמא באיסורי כהונה י"ל דכל האיסור שלה נמשך מהאיסור שלו אך בגמ' שם יש גם ס"ד דלידחי לל"ת שיש בו כרת], והטעם בזה דמכיון דאי אפשר להמצוה להתקיים אלא על ידה ג"כ, הרי היא נכללת במצווה, ושפיר דוחה העשה גם לל"ת של האשה. וכן מצינו בפריה ורביה כע"ז דעשה דוחה ל"ת אף דהאשה אינה מצווה בפ"ר, והטעם כנ"ל. ולכך ס"ל לר"ז דעוברת בכל תאחר כיון דעכ"פ מחוייבת לעלות לרגל כדי שיקיים בעלה "ושמחת אתה וביתך".

אך לאביו הדין דבעלה משמחה אינו משום קיום המצוות שמחה שלו, אלא משום לתא דידה שצריך לשמח את אשתו, והיינו דאם היא עלתה עמו צריך לשמחה, אבל אין עליה חיוב לעלות לרגל משום זה, כיון דאי"ז בכלל חיוב השמחה שלו וכו', ולכך לאביו אינה בכל תאחר. ולדברינו גם הראב"ד ס"ל להלכה כר"ז, והשיג על הר"מ דגם לר"ז עכ"פ אין האשה מצד עצמה מחוייבת בשמחה, וזה מדויק מאד בלשון הראב"ד. (ועי' בקו"ת ח"ג סימן פ"ז). ומעתה יש לפשוט כן גם בדעת הרמב"ן דגם לרב זירא אין האשה מצד עצמה חייבת בשמחה, וכל חיובה הוא שיקיים הבעל השמחה בענין של "ושמחת אתה וביתך", ומיושב הא דלכו"ע נשים פטורות מהלל לרמב"ן.

13. ספר במדבר פרק ז

(ט) וְלִבְנֵי קֹהֵת לֹא נָתַן כִּי עֲבַדְתָּ הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכֶּתֶף יִשְׂאֹוּ:

תורה תמימה/ביאורים/ על במדבר פרק ז פסוק ט

<ז> כבר כתבנו כ"פ בחבורנו מענין דרשות אגדיות כאלה שאין כונת חז"ל לפרש פשטות הכתוב במובן דרשה זו, יען כי באמת אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וכמו הכא שבודאי הכונה בכתף ישאו, נשיאת הארון, אלא שחז"ל בכל דבר המקובל ומסור להם מדור דור נתנו לו רמז בתורה שיהיה להם סימן לזכרון הדבר, יען כי כן הוא מטבע סגולת הזכרון שאם יש לו על מה להסמך נזכר, וכמ"ש חז"ל (עירובין נ"ד א') עשה ציונים לתורה, ולקמן בפ' חקת בפ' ומדבר מתנה נבאר ענין זה בארוכה, **ואף הכא בענין חיוב שירה בלויים שאינו מפורש בתורה רק מקובל מסיני, סמכו חז"ל לזכרון הדבר ברמז לשון בתורה ע"פ פירוש מלה שמשמעה שירה בלויים**, וכן באו בגמרא כאן כמה דרשות בענין זה, וכולן הן לתכלית הנרצה המבואר:

14. דף על הדף מסכת ערכין דף יא עמוד א

בגמ': עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו וכו' אין ישאו אלא לשון שירה וכו'. הנה בליקוטי מהר"ן תנינא (לא) כותב, שעל ידי הנגינה שאדם מנגן לפני השי"ת, אפשר להכיר, אם הוא נושא על כתיפו עול תורה ומצוות עכ"ל.

ויש לבאר בזה עפ"י המשל שמביא הדובנער מגיד זצ"ל על מה שכתוב 'לא אותי קראתי יעקב, כי יגעת בי ישראל' (ישעיה מג) משל לשני סוחרים שהביאו סחורה בעגלה, האחד סוחר בתכשיטים והביא ארגז קטן מלא אבנים טובות. השני, הביא ארגז מלא ברזל, בטעות החליף הסבל את שני הארגזים והביא עבור סוחר התכשיטים את ארגז הברזל, כשהגיע הזמן לתבוע שכרו, תבע תשלום גדול עבור נשיאת ארגז כבד כל כך והתייגע מאד ביגיעת כפיו ובזיעת אפיו. זקף הסוחר בתכשיטים את עיניו בתמהון, ארגז כבד אתה אומר, א"כ אין זו הסחורה שלי, סחורתי איננה כבדה ואינה מעייפת כל עיקר.

וזהו כוונת הנביא: 'ולא אותי קראת יעקב' הקדוש ברוך הוא אומר אם יגעת בי ונעשית עייף מעבודת ה', זה סימן שלא אותי קראתי, שמעבודת ה' לא מתעייפים, ואדרבה זה מביא שמחה ושירה להאדם. וידוע שכ"ק אדמו"ר מקאצק זצ"ל אמר שבמשל הנ"ל כיון המגיד מדובנא אל האמת, ולפי"ז נפלאים דברי הרה"ק בלקוטי מוהר"ן הנ"ל ודו"ק. (וללוי אמר)

15. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יא עמוד ב

עולת נדבת ציבור טעונה שירה או אינה טעונה שירה. ומבואר דעל קרבן יחיד וודאי אין אומרים שירה. והנה בפירוש רש"י לתהלים כתב דמזמור לתודה אומרים אותו על קרבן תודה, אף דאינו קרבן ציבור. אך שם אין הכוונה שאמרו בתורת שירה, וע"ע שמ"ק כאן.

16. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יא עמוד ב

נפיק מיניה חורבא. [1] פירש"י דאתי למימר דעולת חובה נמי רשות, פירוש דאם יאמרו שירה על עולת נדבה בתורת רשות, נמצא דפעמים אומרים ופעמים אין אומרים, ויבוא לומר דגם בעולת חובה הדין כן. [2] ורבינו גרשום מפרש דהחורבא היא בעולת נדבה גופיה. דיטעו לומר שהיא חובה וזימנין דליכא לויים ולא מייתו לה. וכוונתו בזה דיידחו את הקרבן ליום אחר, דאין לומר שיבטלו הקרבן לגמרי דהרי שירה אינה מעכבת.

שינוי בין המשכן לבית עולמים באיסור ובעונש של העובד עבודה שאינה ראויה

הקדמה

בנוסח תפילת מוסף לשלשת הרגלים אנו מבקשים 'והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירם ולזמרם והשב ישראל לנויהם' ובמילים אלו אנו מבטאים השתוקקות עזה לראות את בניית הבית שלישי והשבת כל אחד מהעובדים בו לתפקידו המיוחד.

עצם קיום חלוקת העבודה לתפקידים מיוחדים בבית המקדש יוצרת גבולות בין הקבוצות השונות, ודורשת כללים הקובעים את חומרת האיסור ואת סוג העונש המוטל על העובד בעבודה שאינה ראויה, הן על היחיד המבקש לעבוד בעבודה של אחרים מתוך אותה הקבוצה והן על המבקשים לעבוד בעבודה המיועדת ומיוחדת לקבוצה אחרת.

במאמר זה נעסוק בביאור המקורות לסוגיא זו, נבאר מתי חל איסור לעבוד בעבודת אחר ומהו העונש המוטל על העובר איסור זה. בנוסף נברר האם יש הבדל באיסור עבודה שאינה ראויה בין המשכן לבין בית המקדש, נבאר את הטעם לאיסור ואת הטעם לשינוי הדין, ונראה מהו הלך המעשי אותו ניתן ללמוד מדינים אלו.

סוגים של זרות

שינוי במסכת זבחים (ט"ו ב') שהזר אסור בעבודת מקדש ועבודתו פסולה, ודרשו חז"ל¹ שהזר חייב מיתה בידי שמים אם עבד עבודה תמה, היינו, עבודה שאין אחריה עבודה, בעוד על שאר העבודות אינו חייב אלא מלקות. הרמב"ם מנה דין זה בספר המצוות (לא תעשה ע"ד), וז"ל:

והמצוה הע"ד היא שהזהיר הזר מעבוד במקדש. רצוני באמרי זר כל מי שאינו מזרע אהרון. והוא אמרו יתעלה (קרח יח, ד) 'זר לא יקרב אליכם'. ובאר הכתוב שהעובר על לאו זה חייב מיתה בידי שמים והוא אמרו יתעלה (שם ז) 'והזר הקרב יומת'. ולשון ספרי 'והזר הקרב יומת לעבודה' עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר 'וזר לא יקרב אליכם'. וכבר נכפלו האזהרה והעונש בזה הענין והוא אמרו (שם) 'ולא יקרב עוד בני ישראל לשאת חטא למות'. וכבר התבאר בגמרא יומא (כ"ד א') העבודות שיתחייב עליהם הזר מיתה ואמרו ארבע עבודות זר חייב עליהם מיתה ואלו הן זריקה והקטרה ונסוך היין ונסוך המים.

דין זה הוא בזר העובד עבודת כהן [ואף לוי נחשב כזר לגבי עבודת כהונה ולהלן יבואר], אך במקומות נוספים דרשו חז"ל שאף הכהנים אסורים בעבודת הלויים והלויים אסורים בעבודת הכהנים [ובאופן זה עובר הלוי בעבודת כהן הן משום איסור זרות והן משום הלכה מיוחדת האוסרת עליו לעבוד עבודת כהן², ונמצא

¹ זבחים (שם), יומא (כ"ד א'), סנהדרין (פ"א ב').

² וכן נקט במנחת חינוך (מצוה שפ"ט) שלוי העובד עבודת כהן עובר בשני שמות, דהיינו, שנחשב כזר ובדין זרות מצינו חילוק בין עבודה תמה לשאינה תמה, ובנוסף עובר בדין המיוחד ללויים שבזה חייב אף בעבודה שאינה תמה [ולהלן יבואר טעם לדין מחודש זה, שחמור דינו של לוי בעבודת כהן יותר מן הזר], וז"ל:

וכן כאן מבואר אזהרה ללוי בעבודת כהן. ולכאורה ל"ל זה האיש לאו דזר בעבודת כהונה כמו במצוה שאח"כ ובר"מ פ"ט מהלכו' ביהמ"ק דזר הוי כל שאינו מזרע אהרן הזכרים וכו' אך החילוק הוא דישראל העובד בעבודת כהן אינו חייב מיתה בידי שמים רק בעבודה תמה היינו ארבע עבודות כמו שיבאר בס"ד אבל על שאר העבודות אינו חייב רק מלקות אבל לוי דעבד עבודת כהן חייב מיתה בכ"ע אף על עבודה שאינה תמה... א"כ הדין כך הוא אם לוי עבד עבודת כהונה שהזר חייב מיתה חייב הוא מטעם זרות וגם מלאו זה ואם התרו בו חייב שני פעמים מלקות מלאו זה ומלאו

שחמור דין לוי העובד עבודת כהן³ מישראל העובד עבודת כהן, שהלוי יכול להתחייב מיתה אפילו כשאינו עובד עבודה תמה, ולהלן יבואר ענין זה]. בנוסף יש לדון בדין כהן בעבודת כהן אחר, בדין לוי העובד עבודת לוי אחר, ובדין ישראל העובד עבודת לוי⁴.

לסיכום ניתן לומר שישנם חמשה אופנים שונים [חוץ מאיסור זרות של ישראל העובד עבודת כהן] בהם יש לדון האם ישנו איסור ומהו העונש לעובר על האיסור:

- לוי בעבודת כהן
- כהן בעבודת לוי
- לוי בעבודת לוי אחר
- כהן בעבודת כהן אחר
- ישראל בעבודת לוי

במאמר זה נעסוק בבירור השיטות השונות להלכה, בדברי המפרשים שחילקו בין הדין שנהג במשכן ובין הדין שנהג אח"כ בבית עולמים, ובביאור טעם השינוי בדין זה.

סוגיית הגמרא במסכת ערכין

במסכת ערכין (י"א ב') למדו חז"ל חיוב מיתה בידי שמים ללוי העובד עבודת כהן או כהן העובד עבודת לוי מהפסוק בפרשת קרח (במדבר יח, ג) 'ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימותו גם הם גם אתם'.

ונחלקו שם בגמרא בדין לוי העובד עבודת לוי אחר, האם אף הוא חייב מיתה בידי שמים או שמא אינו חייב אלא מלקות. הגמרא מביאה ברייתא הסוברת שלוי העובד עבודת לוי אחר אינו חייב אלא מלקות, וז"ל:

תניא נמי הכי ולא ימותו גם הם גם אתם אתם בשלהם והם בשלכם במיתה הם בשלהם אינן במיתה אלא באזהרה.

אולם אב"י חולק וסובר שלוי העובד עבודת לוי אחר חייב אף הוא מיתה בידי שמים:

אמר אב"י נקטינן משורר ששיער בשל חבירו במיתה.

ומבואר שם בגמרא שאב"י סובר שנחלקו בדין זה התנאים, וז"ל הגמרא:

מיתיבי משורר ששיער ומשורר ששורר אינן במיתה אלא באזהרה תנאי היא דתניא מעשה בר' יהושע בר חנניה שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא אמר לו בני חזור

דזרות דהם שני שמות ואם עבד עבודה שאינה תמה חייב ג"כ שני מלקות אך אם לא התרו בו חייב מיתה בידי שמים אף דזר אינו חייב מיתה בידי שמים מ"מ מלאו זה חייב הלוי.

³ ואולי אף עבודת לוי חבירו.

⁴ ובמנחת חינוך (מצוה שם) נקט שאין איסור מיוחד כשישראל עובד בעבודת לוי, וז"ל:

וישראל ששורר או שוער לא מצינו איסור כלל דכאן לא מצינו אזהרה רק לכהנים והלויים אבל לא לישראל וכך גזה"כ וישראלים אינם עוברים כלל אם עובדים עבודת הלויים רק בעבודת כהנים... דכהן שעושה מלאכת לוי חייב מיתה בידי שמים או מלקות לכל מר כדאית לי' ולוי בעבודת לוי ג"כ חייב אבל ישראל לא מצינו כלל לאו במלאכת לוי רק במלאכת כהן יש אצלו לאו.

ולהלן יבואר ענין זה באריכות.

לאחוריק שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר מיתה
היא וגזרו בה רבנן ומ"ס אזהרה היא ולא גזרו בה.

וא"כ, אביי ס"ל כהתנא שלוי בעבודת לוי אחר חייב מיתה. ובטעם הדבר נראה שחז"ל לא היו אוסרים על
לוי לסייע לחבירו אילו העובד עבודת חבירו ממש אינו חייב אלא מלקות, ואם אסרו חז"ל לסייע הרי שזה
סימן שלוי העובד עבודת לוי אחר חייב מיתה.

אולם בהמשך דוחה הגמרא סברא זו, וז"ל הגמרא:

דכ"ע אזהרה היא מר סבר מסייע גזרו ביה רבנן ומר סבר לא גזרו ביה רבנן.

כלומר, אפילו אם ענשו של לוי העובד עבודת לוי אחר אינו אלא מלקות, מ"מ יש טעם לאסור על לוי לסייע
לחבירו, ונחלקו התנאים רק בדין מסייע, דהיינו, האם יש סיבה לאסור על הלוי לסייע לחבירו גזירה אטו
האיסור של לוי העובד עבודת חבירו.

ולכאורה נראה שמסקנת הגמרא היא דלא כאביי, ואע"פ שלוי העובד עבודת כהן או כהן העובד עבודת לוי
חייבין מיתה בידי שמים, מ"מ לוי העובד עבודת לוי אחר אינו חייב אלא מלקות.

ובדברי הגמרא לא נתבאר מה דינו של כהן בעבודת כהן אחר או ישראל בעבודת לוי, ולהלן נבאר דינים
אלו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (פ"ג מהל' כלי המקדש הל' ט') פסק שהלויים הוזהרו מלעבוד עבודת כהן במקדש וזה נלמד מהא
דכתיב (במדבר יח, ג) 'אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימותו', והעוברים ע"ז חייבים מיתה בידי
שמים, וז"ל הרמב"ם:

וכל הלויים מוזהרין על עבודת המזבח שנאמר אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא
ימותו לא יקרבו לעבודה.

אולם לגבי חיוב הכהנים בעבודת הלויים, וכן באיסור עבודת לוי בשל חבירו, כתב הרמב"ם (שם הל' י' –
י"א) שיש איסור בדבר אך אין העונש שווה, וז"ל:

וכשם שהלויים מוזהרין שלא לעבוד עבודת הכהנים, כך הכהנים מוזהרין שלא לעבוד
עבודת הלויים שנאמר 'גם הם גם אתם', וכן הלויים עצמם מוזהרים שלא יעשה אחד מלאכת
חבירו, שלא יסייע⁵ המשורר לשוער ולא השוער למשורר שנאמר 'איש איש על עבודתו
ואל משאו'. לויים שעבדו עבודת הכהנים או שסייע לוי במלאכה שאינה מלאכתו חייבין
מיתה בידי שמים שנאמר 'ולא ימותו', אבל כהן שעבד עבודת לוי אינו במיתה אלא בלא
תעשה.

⁵ ולקמן (הערה 7) הבאנו ביאור לדברי הרמב"ם שלא חילק בין דינו של לוי העובד עבודת לוי אחר לבין דינו של לוי
שרק סייע ללוי אחר ופסק שאף המסייע חייב מיתה.

הרי שדעת הרמב"ם שמהפסוק 'גם הם גם אתם' ניתן ללמוד שאף הכהן אסור בעבודת הלוי, וכדדרשין בגמרא, ומ"מ אינו חייב מיתה אלא מלקות, ומהפסוק של 'איש איש על עבודתו' אנו למדים שאסור ללוי לסייע לוי אחר בעבודתו, ואם עשה כן הרי שהוא חייב מיתה וכדברי אב"י בגמרא⁶.

והראב"ד בהשגות הקשה על דברי הרמב"ם ממה שדרשו בגמרא [וכן בספרי] שכשם שלוי בעבודת כהן במיתה כן כהן בעבודת לוי במיתה, וז"ל הראב"ד שם:

אבל כהן שעבד עבודת לוי. א"א והלא כבר נאמר 'ולא ימותו גם הם גם אתם' ובספרי נמי הכי דריש ליה לעונש ואזהרה.

אך הרמב"ם פסק שרק לוי בעבודת כהן במיתה ואילו כהן בעבודת לוי אינו במיתה כי אם באיסור לאו דהיינו מלקות, וצריך עיון מה הכריח את הרמב"ם לפסוק כנגד פשטות הגמרא⁷, ויבאר להלן.

⁶ מדברי הרמב"ם נראה, לכאורה, שבדין לוי העובד במלאכת חבירו פסק כאב"י שחייב מיתה. ויש להקשות מדוע פסק הרמב"ם כאב"י, והרי הגמרא דחתה את דברי אב"י והביאה שתי ברייתות הסוברות שאינו חייב מיתה אלא מלקות, ומדוע א"כ פסק הרמב"ם כאב"י.

ובלוקטי הלכות (תמיד פ"ז) הביא שיש שפירשו שהרמב"ם פסק כאב"י, וכנגד מסקנת הגמרא, מפני שאב"י השתמש בלשון 'נקיטין' ובזה בא אב"י לומר שקבלה היא בידינו שהדין כן ודלא כהברייתות האחרות, וע"כ פסק הרמב"ם כדברי אב"י.

ובכסף משנה (פ"ג מהל' כלי המקדש ה"ט) פירש שהרמב"ם פסק כאב"י כיון שאב"י בתרא הוא, וז"ל:

וסובר רבינו שמאחר דאב"י דבתרא הוא מפרש פלוגתא דרבי יהושע בן חנניה ור' יוחנן בן גודגא באי הויא במיתה או באזהרה ופסקה למילתיה כמ"ד במיתה נקיטין כוותיה ואע"ג דבגמרא דחי דכ"ע אזהרה היא וכו' לא שבקינן מאי דפשיטא לאב"י משום מאי דדחי הגמרא.

⁷ נקודה נוספת הקשה בדברי הרמב"ם היא מה שפסק שלוי המסייע ללוי חבירו חייב מיתה, וכנגד המבואר בגמרא שלכו"ע אין המסייע חייב מיתה ולכל היותר אינו אלא איסור דרבנן, ומדוע פסק הרמב"ם דלא כהגמרא.

ובכסף משנה (פ"ג מהל' כלי המקדש ה"ט) תירץ שלרמב"ם היתה גירסא אחרת בגמרא, ולפי גירסתו המסייע חייב מעיקר הדין כמו העובד עבודה ולא רק מחמת גזירה, וז"ל הכסף משנה:

ועדיין קשה היאך פסק רבינו דלוי שסייע לוי במלאכה שאינה מלאכתו חייב מיתה דהא אב"י נמי לא חייב מיתה למסייע שהרי אמר מר סבר מיתה הוא וגזרו בה רבנן וצ"ל שבגירסת רבינו לא היה מסייע וגזרו בה רבנן אלא הכי גריס מר סבר מיתה היא ומר סבר אזהרה היא וקאי גם למסייע שכל ששינה עבודתו אפילו כל שהוא חייב מיתה ומה לי שיהיה מסייע סוף סוף הרי נתעסק בעבודה שאינה שלו.

ואף במנחת חינוך (שפ"ט) הקשה כן והביא מדברי האור החיים ליישב את דברי הרמב"ם דיש שני סוגים של סיוע והרמב"ם רק חייב על סיוע שיש בו ממש, וז"ל המנחת חינוך:

מה דסובר הר"מ דמסייע ג"כ חייב ובגמרא שם מבואר דכ"ע מסייע אינו אלא איסור דרבנן ויש סברא דאפי' איסור דרבנן ליכא וע' כ"ז בכ"מ שעמד בזה והאריך לתרץ דברי רבינו וגם בענין המקראות שמביא רבינו ע"ש וע' ג"כ בס' אור החיים על התורה כאן שהאריך גם כן לתרץ דברי הר"מ ומ"מ אני לך. וע"ש באור החיים שכל דשני מיני מסייע הם אחד מסייע בעבודה שיש בה וכו' היינו כגון שהי' שוערים מספיק לאותו השער ובא זה וסייע זה אינו אלא מדרבנן והב' המסייע להשלים הצריכים לאותה עבודה חייבים מן התורה וכו' ודבריו נכונים מאוד לענין דינא דאם יכולים בלא הוא הו"ל מסייע ואין בו ממש אבל אם א"י בלא הוא ה"ל כעושה כולו וחייב וכן מבואר לענין שבת כמבואר בר"מ בפ"א מהלכות שבת דאם שניהם אינם יכולים ועשו מלאכה בשותפות שניהם חייבי' דהו"ל כל אחד כעושה כולה ואם אחד יכול והשני א"י זה שא"י פטור דהו"ל מסייע ואין בו

ישראל בעבודת לוי

והנה יש לדון מהו דינו של ישראל העובד עבודת לוי. ובגמרא (ערכין י"א ב') משמע, שעבודה זו כלולה באיסור זרות של עבודת כהונה, וכן פירש רש"י (שם, בד"ה הא כתיב) שבאיסור עבודת זר נכללה עבודת הלויים, אך דין זה לא הוזכר בדברי הרמב"ם. וכששאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א על דין זה השיב לי שאין ישראל חייב מיתה עבור עבודת לוי.

ובחידושי הגר"ז (סטנסיל, ערכין י"א) הקשה, מדוע השמיט הרמב"ם דין זה שישראל העובד עבודת לוי חייב מיתה, ולהלן יבואר.

אמנם במנחת חינוך (מצוה שפ"ט) נקט בפשיטות שאין לכלול ישראל העובד עבודת לוי בדין לוי העובד עבודת לוי אחר או כהן העובד עבודת לוי או לוי העובד עבודת כהן, שדינים אלו נדרשו במסכת ערכין מהפסוקים בפרשת קרח ואין בדרשה כל רמז לדין ישראל העובד עבודת לוי, ועיין לעיל הערה 3 שהבאנו מדבריו⁸. ומ"מ במנחת חינוך (מצוה שצ"ד) יצא לדון שיתכן וחייב מדין לאו הבא מכלל עשה או מדין קל וחומר, וז"ל:

והנה זה מבואר ודאי דמ"ע על הלויים אבל אם הישראלים עוברים בלאו או עשה אם הם עובדים עבודת הלויים לא מצאתי בביאור והר"מ מונה לאו דזר בעבודת כהונה וכן הרהמ"ח וכל מוני המצות. ע' בר"מ פ"ט מהל' ב"מ אבל אם עבד זר בעבודת לוי לא ראיתי בר"מ אם עובר בלאו או בעשה. ואפשר לומר דעוברים בלאו הבא מכלל עשה דהתורה ציוותה ללויים משמע דישראל לא עיין גבי נשיאת כפים והובא לעיל דלא ידע ר"י מאי איסור יש בזר וכו' ואפשר מכלל עשה כה תברכו ולא זרים ע"ש ה"נ. ואין ללמוד דאפי' כהן ולוי מוזהרים זע"ז ע' במצוה שפ"ט דילמא גזה"כ הוא וללמוד בק"ו אין מזהירין מן הדין ועכ"פ היה להר"מ לכתוב כמו שכ' בפ"ט מהלכות ב"מ גבי זר בעבודת כהן דעובר בלאו ומכ"ש בעבודה תמה ובאינה תמה מלקות הו"ל לכתוב גם דין הזר מה עובר וצ"ע⁹.

ממש ה"נ כאן וע"ש מבואר דאם כל אחד לבד יכול ג"כ פטור דמסייע אין בו ממש ה"נ. הכלל דאינו חייב רק אם ע"י כולם נעשה המלאכה ה"נ כאן והדברים ברורים.

⁸ וכן נקט בהעמק דבר פר' קרח שאין ישראל העובד עבודת לוי חייב, ובספר יד בנימין להגר"ב אלישיב (ערכין י"א ב') הביא שהקשו על דבריו מדברי התוספות שמשמע שחייב מיתה, וז"ל:

אמר אב"י נקיטין משורר ששער בשל חבירו במיתה שנאמר והחונים לפני המשכן וגו' והזר הקרב יומת מאי זר אילימא זר ממש (פי' ישראל - רש"י) הכתיב חדא זימנא וכו' מבואר להדיא דישראל בעבודת לוי ג"כ במיתה ומכאן תמה הגאון מוהר"מ אריק ז"ל (בהגהותיו טל תורה על הש"ס) על המנח"מ מ' שפ"ט שכ' בפשיטות דישראל מותר בעבודת הלויים ועי"ש עוד בהגהותיו לתענית כ"ז שכ' דמדברי התוס' שם נמי מבואר דלמ"ד עיקר שירה בפה יהי' ישראל כשר ומשמע דאפי' בפה יהי' כשר ודלא כהרש"ש שם ואילו בגמרא דידן מבואר להדיא דישראל פסול בעבודת לוי וכבר נתלבטו בזה כמה אחרונים על דברי התוס' שם וכן ראיתי מקשים על הגאון הנצי"ב ז"ל מואלוזין בחיבורו העמק דבר על התורה פ' קרח שכ' ג"כ 'דלא מצינו שישראל חייב על עבודת משורר או משורר ולא מצינו שישראל מוזהר במיתה על עבודת הלויים ורק הכהנים או הלויים שהחליפו עבודתם במיתה כדנתיא בספרי ובמס' ערכין' עכ"ל ובאמת פלא על הגאונים הנ"ל אשר כל רז לא אניס להם האיך נעלם מעיניהם סוגיא מפורשת במקומו וכן הראוני בס' חלקת יואב החדש ח"ב בהערותיו על ס' החינוך והמנ"ח שהעיר ג"כ על המנ"ח הנ"ל שנעלם ממנו הגמרא דערכין.

ועוד עיין בספר ברכת כהן (ערכין ע' צ' – צ"א) שדן בדברי התוספות.

עוד ציין המנחת חינוך שם לדברי התוס' בערכין שנקטו שישראל העובד עבודת לוי חייב מיתה והעיר ע"ז המנחת חינוך, שלפי דברי התוס' נמצא שעונש הזר העובד עבודת לוי חמור מעונשו של זר העובד עבודת כהן, שבעבודת כהן

כהן בעבודת כהן אחר

עוד יש לחקור בדין כהן העובד עבודת כהן אחר לאחר שזכה הראשון בפייס, ולא נתבאר בגמרא וברמב"ם מה הדין במקרה זה.

והחינוך (מצוה שפ"ט) יצא לחדש שכהן המסייע לחברו הכהן חייב מיתה, וז"ל:

ומן הדומה כי הכהן שסייע במלאכת חברו הכהן גם כן במיתה.

כלומר, כשם שלוי המסייע לחברו חייב מיתה [וכמו שפסק הרמב"ם], כן כהן העובד במלאכת חברו חייב מיתה¹⁰.

אך הגרי"ז (חי' מרן רי"ז הלוי עה"ת פרשת במדבר) ביאר שיסוד החילוק הוא במי שעובד בעבודה שאינו ראוי לה, ולכן יש חילוק בין לוי העובד בעבודת חברו הלוי ובין כהן העובד בעבודת חברו הכהן. יסוד החילוק הוא, שלוי בעצם אינו ראוי לכל העבודות וע"כ אינו מזומן לכל העבודות, אלא מזומן הוא לעבודה מסוימת, וכאשר לוי עובד בעבודה המיוחדת ללוי אחר [דהיינו סוג אחר של עבודה כמו משורר הפותח או מגיף דלתות] עובד הוא בעבודה שאינה ראויה ומזומנת לו ונחשב כזר, אבל בעבודת הכהונה כל הכהנים ראויים בעצם לכל העבודות, רק שחלוקת העבודה נעשית ע"י פייס, והכהן שזכה בפייס זכה בפעם זו באותה העבודה, אך מ"מ יש לומר שלא הופקעו שאר הכהנים ע"י הפייס ממעמדם כראויים לאותה העבודה.

ולפי"ז, לוי העובד בעבודת לוי אחר חייב מיתה כיון שעובד בדבר שאינו ראוי לו, אבל כהן הלוקח עבודת חברו, יתכן ואפשר להחשיבו כגזלן, שהרי גזל את העבודה מחברו, אך מ"מ אינו עובד בעבודה שאינו ראוי לה, אלא ראוי הוא לכל העבודות, ועל כן אינו חייב.

ואף החפץ חיים בליקוטי הלכות (תמיד פ"ז בזבח תודה) חילק באופן זה, וז"ל:

אין חייב הזר מיתה אלא כ"עבד עבודה תמה, ואם עבד עבודה שאינה עבודה תמה אינו חייב כי אם מלקות, אבל כשעובד הזר עבודת לוי חייב מיתה בכל גווני, וז"ל:

וראיתי בתוס' בערכין דף י"א ע"א ד"ה אל תקרי וכו' שכתבו דנפקא מקראי שהשירה היא עבודה וזר חייב מיתה ע"ש מפורש בדבריהם דזר בעבודת לויים ח"מ ול"ד שירה ה"ה שוערים דמפורש בתורה דהוי עבודה. והנה חמור זר בעבודת לויים מזר בעבודת כהנים דשם צריך עבודה תמה וכאן אין מבואר שום חילוק וצע"ג על הר"מ שסתם הדבר ולא ביאר כלל ד"ז וגם הו"ל למנות למצוה בפ"ע אבל לומר היא נכלל בלאו דסי' שפ"ט א"י מנלן וצ"ע.

¹⁰ וביאר שם המנחת חינוך, וז"ל:

והידש הרהמ"ח וכת' ומן הדומה דכהן שסייע במלאכת כהן אחר ג"כ חייב מיתה ע"כ והדברים ברורים ונאים למי שאמרם כמו לוי ללוי חייב וכהנים ג"כ בכלל לאו זה וג"כ פשוט אפי' בעבודה שאינה תמה דעבודה תמה הוא רק בלאו דזרות אבל לא בלאו זה כמ"ש לעיל וכן עבודת סילוק חייב הלוי או חברו הכהן כי הוא לא מטעם זרות רק מלאו זה... והנה לוי במלאכת חברו או כהן במלאכת הכהן אינו חייב עד שזכה בהם חברו כגון לאחר שחלק הראש בית אב או שהכהן זכה ע"י פייס וקודם שזכה בו כולם שוים כמו שמבואר פ"ב דיומא דהיו רצין וכו' יכול לזכות אך כהן במלאכת לוי או לוי במלאכת כהן הם חלוקים ועומדים כי עבודת מזבח שייך לכהנים ועבודת המקדש ללויים א"כ בכל ענין חייב דכבר חלקם רחמנא וז"פ.

ויסוד הדברים הוא שלפי ספר החינוך כל עיקרו של האיסור הינו להזהיר את הכהנים והלוויים שלא יעשו אחד את מלאכת חברו, וע"כ אין הבדל דינו של לוי בעבודת לוי אחר לבין כהן בעבודת כהן אחר, ולהלן יבואר טעם לחילוק זה.

ודע דהמציא החינוך עוד דבר חדש בענין זה שכתב מן הדומה שכהן שסייע במלאכת חבירו הכהן ג"כ במיתה ולענ"ד אינו דומה כ"כ דהתם בלויים היו ראשי האבות מיוחדים זה מסוגל יותר לשיר וזה מסוגל בכחו יותר להגפת דלתות אבל בכהנים כ"א מיוחד לכל דבר ולזה היה פייסות בכל יום היום זכה בהפייס לקבלה ובפעם אחר יזכה לזריקה ולא מסתברא שמי שהיה הפייס שלו לקבלה והוא לא עשה כן אלא זרק אף דעוולה עשה מ"מ לא מסתברא דיהיה חייב ע"ז מיתה בידי שמים ומנין לנו להמציא דבר חדש כזה וצ"ע.

וא"כ לפי הנ"ל יש להבין מדוע סובר החינוך שכהן העובד בעבודת חבירו חייב מיתה¹¹, והלא בעצם ראוי הוא לעבודה וכדברי הגרי"ז והחפץ חיים?

יישוב דברי הרמב"ם - כהן בעבודת לוי במלקות

והנה, כבר הקשינו בדעת הרמב"ם, וכן הקשה הראב"ד בהשגות, מפשט הגמרא שהרי בגמרא [וכן משמעות הדרשה] נקטינן שכשם שלוי בעבודת כהן במיתה כן כהן בעבודת לוי, אך הרמב"ם פסק שרק לוי בעבודת כהן במיתה אבל כהן בעבודת לוי אינו במיתה כי אם באיסור לאו דהיינו מלקות, ומה הכריח את הרמב"ם לפסוק כנגד פשטות הגמרא.

כסף משנה וליקוטי הלכות – הרמב"ם לשיטתו

ובכסף משנה (הל' כלי המקדש פר' ג' הל' ט') העלה ביישוב דברי הרמב"ם ע"פ דברי הרמב"ם עצמו בספר המצוות (ל"ת מצוה ע"ב), וז"ל הרמב"ם שם:

והמצוה הע"ב היא שהזהיר הלויים מהתעסק בדבר מן העבודות המיוחדות לכהנים והכהנים גם כן מהתעסק בדבר מהעבודות המיוחדות ללויים. וזה כי שתי אלו המשפחות כלומר הכהנים והלויים לכל משפחה מהן עבודה מיוחדת לה במקדש ובאה האזהרה ממנו יתעלה לשניהם יחד שלא לעבוד אחד מהם בעבודת האחר אלא כל כת מהם במה שנצטווה כמו שאמר (ס"פ במדבר) 'איש איש על עבודתו ואל משאו'. והלאו שבא בהם הוא אמרו בלויים (קרח י"ח ג') 'אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יגשו' ואחרי כן שב ודבר אל הכהנים ואמר 'ולא ימותו גם הם גם אתם'. רוצה בזה שאתם גם כן כמוהם כי כמו שהזהרתי מעשות עבודתכם והוא כלי המקדש והמזבח כן אתם מזהרים מעשות עבודתם. ולשון ספרי 'אל כלי הקדש ואל המזבח לא יגשו' אזהרה 'ולא ימותו' עונש אין לי אלא לויים שענושים ומוזהרים על עבודת הכהנים כהנים על עבודת הלויים מניין תלמוד לומר 'גם הם' מעבודה לחברתה מניין תלמוד לומר 'גם אתם' וכבר בקש רבי יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גדגודה בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים. הנה כבר התבאר לך כי כל לוי שיעבוד במקדש זולת עבודתו המיוחדת לו חייב מיתה בידי שמים. וכן הכהנים לא יתעסקו בעבודת הלויים אבל אם עברו אינם במיתה אלא במלקות. ובמכילתא (ספ"ז בילקוט ובמדרש הגדול) 'אל כלי הקדש ואל המזבח לא יגשו' יכול אם נגעו יהיו חייבין תלמוד לומר 'אך' משום עבודה הם חייבין ולא משום נגיעה אין לי אלא הלויים על ידי הכהנים כהנים על ידי הלויים מניין תלמוד לומר 'גם אתם'. ושם אמרו הלויים על ידי הכהנים במיתה ואין הכהנים על של הלויים אלא בלא תעשה.

¹¹ עי' בביאורו של הגר"י פערלא לספר המצוות להרס"ג (לאוין ל"ת קפ"ג) ביישוב דברי החינוך.

ומבואר בדברי הרמב"ם שס"ל כהספרי שלוי חייב מיתה בעבודת כהן ובעבודת לוי חבירו, אך כהן העובד עבודת לוי אינו חייב אלא מלקות. ובכסף משנה שם הקשה מדוע פסק הרמב"ם כברייתא השנויה בספרי ולא כברייתא שבגמרא.

עוד הקשה שם בכסף משנה, שמהספרי משמע להיפך מדברי הרמב"ם ששם משמע שאף כהן העובד עבודת לוי חייב מיתה וכדברי הראב"ד. ונדחק שם הכסף משנה שהרמב"ם פוסק כדברי רבי הנזכרים שם שאין הכהן חייב מיתה על עבודת הלוי.

ובליקוטי הלכות (מסכת תמיד פרק ז' ע' ט"ו בפ' זבח תודה) יישב את דעת הרמב"ם שכהנים בשל לויים באזהרה ע"פ גירסא אחרת שגרס בדברי הגמרא 'הם בשלכם במיתה ואתם בשלהם והם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה' ולפי זה הרמב"ם פסק כהברייתא במכילתא מפני שאף בבבלי הגירסא כן¹².

אור שמח ואבן האזל – נשתנה הדין במקדש

באור שמח (פ"ג מכלי המקדש) ובאבן האזל (פ"ג מכלי המקדש) יצאו לחדש בדברי הרמב"ם באופן אחר ושניהם לדבר אחד כיוונו. מקור דברי הרמב"ם, לדבריהם, נמצא בספרי זוטא המחלק בין הדין שנהג במשכן לבין הדין הנוהג בבית המקדש.

לפי דברי הספרי זוטא הדין נשתנה כשנבנה בית המקדש, וסוגית הגמרא בערכין, לפי פירוש זה, איירי במשכן ולא בבית עולמים, שבמשכן הן כהן העובד בשל לוי והן לוי העובד בשל כהן חייבים מיתה. אך הרמב"ם, שדרכו לפסוק את ההלכה הנוהגת לדורות, פסק כפי הדין הנוהג בבית עולמים לאחר שנשתנה הדין, וע"כ פסק שלוי בשל כהן חייב מיתה, אבל כהן בשל לוי אינו אלא באזהרה, וז"ל האור שמח:

נ"ב מפורש בספרי זוטא הובא בילקוט (יל"ש ח"א תשנ"ב) בד"א במשכן, אבל בעבודת מקדש אף כהנים ששמשו עבודת הלויים אינן אף באזהרה, ונראה שלזה כוון רבינו בספר המצות (מל"ת ע"ב) בשם המכילתא, וצ"ל אלא באזהרה, וא"כ לק"מ מברייתא דילן דתני (ערכין י"א ע"ב) אתם בשלהם במיתה, דזה במשכן, דשם הוי עבודת משא, אבל בעבודת המקדש אינן אלא בלאו.

וכן באבן האזל למד כן בדעת הרמב"ם, וז"ל:

אלא דבאמת דברי הרמב"ם ברורים מטעם אחר ממה דאיתא שם עוד בספרי זוטא בד"א בעבודת המשכן אבל בעבודת בית המקדש הלויים על הכהנים במיתה ואין הכהנים על הלויים אף לא בלא תעשה, ובודאי תיבות "אף לא" ט"ס וצ"ל "אלא" ונמצא דהרמב"ם אינו

¹² וז"ל שם:

אתם בשלהם והם בשלכם במיתה והם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה. הנה הרמב"ם בהלכותיו העתיק דכהנים בשל לויים אינם אלא באזהרה והראב"ד השיג עליו מסוגיא זו ומן הספרי אכן הביא ראיה לדבריו ממכילתא ומ"מ נשאר בקושיא למה שבק סוגיא דילן והספרי ופסק כמכילתא ונלאו מאד כל מפרשיו לתרצו ולענ"ד דגרסתו היתה הם בשלכם במיתה ואתם בשלהם והם בשלהם אינם במיתה אלא באזהרה ובאמת גירסתנו בלא"ה מוקשה קצת דהיה לו לדרוש מתחילה תיבת גם הם ואח"כ תיבת גם אתם.

כלומר, גירסת הרמב"ם בדרשא מתיישבת בלשון הפסוק יותר מהגירסא האחרת.

ומ"מ יש לעיין בדברי החפץ חיים שהרמב"ם הרי פסק שלוי בשל לוי חייב מיתה ובברייתא לפי גירסת הח"ח משמע שלוי בשל לוי אינו אלא באזהרה, וצ"ע.

חולק כלל על המבואר בבבלי אלא דכל מה דאיתא בגמרא בבבלי ובספרי הוי הכל בעבודת המשכן, אבל בעבודת המקדש אין הכהנים על הלויים אלא בלא תעשה, וזהו מה שכתב הרמב"ם בסה"מ ושם אמרו הכהנים ע"י הלויים במלקות והלויים ע"י הכהנים במיתה, וכונתו בעבודת המקדש ובין בסה"מ בין כאן בהלכה לא מיירי בעבודת המשכן דמאי דהוי הוי וגם בסה"מ אינו מבאר אלא מצות הנוהגות לדורות, ולכן מיירי בעבודת בית המקדש והדברים ברורים.

ולפי דבריהם הרמב"ם אינו חולק על דברי הגמרא, שמעיקרא במשכן אף כהן שעבד עבודת לוי היה חייב מיתה. אך ע"פ דברי הספרי זוטא נקט הרמב"ם להלכה שבבית עולמים נשתנה הדין שכהן העובד עבודת לוי אינו חייב אלא מלקות ובלוי העובד עבודת כהן לא נשתנה הדין ונשאר חייב מיתה.

והנה יש לעיין בטעם שנשתנה הדין בין המשכן לבית עולמים מדוע נשתנה הדין ולא יזה מטרם נשתנה הדין, ולהלן יבואר.

שינוי בדין ישראל העובד עבודת לוי

והנה, לעיל הבאנו את המבוכה בדין ישראל העובד עבודת לוי, שבגמרא (ערכין י"א ב') משמע שעבודה זו כלולה באיסור זרות של עבודת כהונה, אך בדברי הרמב"ם לא הוזכר דין זה. ובחידושי הגרי"ז (סטנסיל, ערכין י"א) הקשה, מדוע השמיט הרמב"ם דין זה שישראל העובד עבודת לוי חייב מיתה.

ובספר חדושי בתרא (ערכין י"א ב') להגר"ח אלטוסקי זצ"ל, הקשה על דברי הגרי"ז, דמאי קשיא ליה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה, והלא הרמב"ם פסק שלוי העובד עבודת לוי אחר חייב מיתה וא"כ קל וחומר שישראל העובד עבודת לוי חייב מיתה, וע"כ לא הוצרך הרמב"ם לפרט דין זה. ולפי דברי החדושי בתרא סובר הרמב"ם שישראל העובד בעבודת לוי חייב מיתה.

אולם במנחת חינוך שהזכרנו לעיל (מצוה שצ"ד) האריך לדון בדין זה, ואף הוא הקשה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה, ונקט שאין ללמוד חיוב מיתה בישראל שעבד עבודת לוי בק"ו מלוי שעבד עבודת לוי אחר, וכדברי החדושי בתרא, מפני שאין מזהירין מן הדין. ובמנחת חינוך יצא לדון שיתכן וישראל העובד עבודת לוי אינו עובר אלא בלאו הבא מכלל עשה ונשאר שם בצ"ע.

ומכאן דבריו נדחים דברי החדושי בתרא ביישוב הרמב"ם.

ומ"מ, לפי היסוד שנשתנה הדין מהמשכן למקדש מיישב הגרי"ז מדוע השמיט הרמב"ם את הדין של ישראל העובד עבודת לוי שחייב מיתה, והטעם הוא שאף דין זה נשתנה בין המשכן למקדש שבמשכן ישראל שעבד עבודת לוי חייב היה מיתה, אבל במקדש כשם שהכהן אינו חייב מיתה על עבודת הלוי, וכדברי הספרי זוטא, הוא הדין שאין הישראל חייב מיתה על עבודת לוי, והרמב"ם הפוסק הלכה למעשה השמיט דין זה כיון שאינו נוגע לבית עולמים, וז"ל הגרי"ז (שם):

בגמרא והזר הקרב יומת אילימא זר ממש הכתיב חדא זימנא, מבואר בגמרא דזר בעבודת הלויים איכא מיתה, וברמב"ם לא הוזכר איסור זה והזכיר רק דאיסור לכהנים לעבוד בעבודת לויים, וצ"ל דמפרש דכל האיסור הוא רק במשכן ולא בבית עולמים, וכמו דס"ל בהלכות כלי המקדש (פ"ג ה"א) דכהנים בעבודת הלויים ליכא לדורות אלא אזהרה, ואף דבגמרא מבואר "גם אתם" בשלהם במיתה, והיינו משום דבספרי זוטא (פ' קרח) קאמר דזה דוקא במשכן אבל בבית עולמים אינו אלא באזהרה.

ולפי דברי הגרי"ז שנקט שהרמב"ם השמיט את הדין של ישראל העובד עבודת לוי מפני שבבית עולמים אין הישראל חייב מיתה על עבודת לוי, יש לעיין מדוע נשתנה הדין, שבמשכן ישראל העובד עבודת לוי חייב מיתה ובבית עולמים אינו חייב [נדומה למה שהקשינו לעיל בדברי האור שמח ואבן האזל]?

וליישב את הקושיות הנ"ל ובכדי לבאר את הדברים היטב יש לחקור ביסוד האיסור לעבוד עבודת אחר.

חקירה ביסוד האיסור: זרות או עזיבת עבודה

מדברי המנחת חינוך וממקורות נוספים שהבאנו לעיל, משמע שישנם באיסורים אלו שני דינים.

הראשון הוא דין זרות שישאל העובד עבודת כהן [ואף לוי העובד עבודת כהן] חייב מיתה על עבודה תמה וחייב מלקות על שאר העבודות. ובביאור איסור זה נראה שהתורה אסרה על הזר לעבוד בעבודת הקודש, וכשהזר קרב אל העבודה הרי שעצם האיסור הוא במה שעובד עתה בעבודה שאינה ראויה לו. מהות האיסור הוא כשמו – איסור זרות – שאיש זה זר הוא אצל עבודה זו.

אך נראה שיש איסור נוסף בדינים הנלמדים מהפסוקים בפרשת קרח האוסרים על הלוי לגשת לעבודת לוי אחר או לעבודת כהן [בנוסף לאיסור זרות וכדברי המנחת חינוך לעיל] וכן באיסור על הכהן לגשת לעבודת לוי [ולפי חלק מהראשונים אף לעבודת כהן אחר וכדלעיל].

ובגדר דינים אלו יש לחקור האם האיסור הינו לתא דזרות, דהיינו, שאיש זה זר הוא אצל עבודה זו ואין זה מקומו, או שמא יתכן דעיקר האיסור הינו עזיבת עבודת עצמו, דהיינו, מה שהלוי או הכהן מזניחים את תפקידם ומלאכתם ועוסקים בעבודה השייכת לאחרים.

לפי הצד השני, עיקר האיסור אינו לתא דזרות בעבודה אותה הוא עושה עתה, אלא עיקר האיסור נמצא בעזיבת העבודה בה הוא מחוייב, כי על עצם עזיבת העבודה ונטישת התפקיד ראוי הוא לעונש. לפי זה, כאשר הלוי עוסק בעבודת הכהן מתקיימים בו שני הדברים גם יחד – איסור זרות בעבודת כהן ואיסור נוסף של עזיבת עבודה.

ולפי צד זה אפשר לומר שאיסור עזיבת עבודה רחב וכולל יותר מאיסור זרות, ועל איסור עזיבת עבודה חייבים עונש חמור יותר מאשר על איסור זרות. בזה ניתן להבין מדוע באיסור עבודת זר נתחדש חיוב מיתה בידי שמים רק על עבודה תמה, ואילו עבור איסור עזיבת עבודה [לכל הפחות לגבי לוי העובד עבודת כהן ולפי הרמב"ם אף בלוי העובד עבודת לוי אחר] נתחדש חיוב מיתה אף בעבודה שאינה תמה.

וע"פ יסוד זה ניתן ליישב חלק מהקושיות שהזכרנו לעיל.

ביאור בדברי הרמב"ם שלוי המסייע לחבירו חייב מיתה

הבאנו לעיל את הקושיא בדברי הרמב"ם שפסק שלוי המסייע לחבירו חייב מיתה ודלא כפשטות דברי הגמרא, [ובהערה 7 הבאנו את דברי הכסף משנה והמנחת חינוך שיישבו את דברי הרמב"ם].

ולפי היסוד שהאיסור הוא עזיבת העבודה הביא האבן האזל (פ"ג מכלי המקדש הי"א) בשם חתנו לבאר את דברי הרמב"ם שלוי המסייע לחבירו חייב מיתה, מחמת שעוזב הוא את משמרתו ובזה מתחייב בנפשו, וז"ל:

ובעיקר הדין דכאן חייב גם מסייע אמר בזה חתני הגאון מו"ה יצחק מאיר שליט"א דהרמב"ם למד זה מקרא ד'איש איש על עבודתו ועל משאול, וכתב הפסוק זה כאן וכן בספר המצות, לכן הגדר הוא שיהי' על עבודתו וכיון שהולך לסייע בעבודת אחר כבר עושה

מעשה שאינו על עבודתו, ולמד הרמב"ם דקרא זה אף דליכא ביה חיוב מיתה, אבל הוא פ"י על עיקר המצוה, והחיוב מיתה הוא מקרא 'דלא ימותו גם הם גם אתם'.

כלומר, יש איסור נוסף לסייע ולעבוד בעבודה אחרת שעל ידי זה עוזב הוא את משמרתו.

ובעבודה ברורה (ערכין י"א ב') הביא מספר מאור הקודש שדייק יסוד זה מלשונו של ר' יוחנן בן גודגדא שאמר לו 'חזור לאחוריך' ומדברי אב"י בגמרא 'נקטינן משורר ששיער חייב מיתה', ויש להבין מדוע הדגיש אב"י בלשונו את העבודה שעזב, ודי היה אילו היה אומר שלוי שבא להיות מהשוערים כשאין זה תפקידו חייב מיתה, אלא שיש לומר שהאיסור הוא מחמת שללוי זה שבא להיות שוער יש תפקיד אחר כי הוא מהמשוררים, וע"כ הדבר חמור יותר כשעוזב את תפקידו כדי לסייע או לעבוד בשל חבירו, וז"ל:

בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים וכו' במאור הקודש דייק מלשונו 'חזור לאחוריך' (ולא אמר סתם אסור לך לסייע לי) שיסוד האיסור ללוי לסייע לחברו הוא מחמת שעזב את עבודתו ואת משמרתו ולא שהמעשה סיוע מצד עצמו הוא אסור ולכן אמר לו 'חזור לאחוריך' כי בזה שעזב את משמרתו יש כבר איסור. [והך יסוד כבר הביא האבן האזל פ"ג מהלכות כלי המקדש הי"א] ובזה מדוקדק הא דאמר אב"י לעיל 'משורר ששיער' דמשמע דרך אם הוא משורר אז אסור לו להיות שוער¹³, אבל לוי סתם שלא נתמנה עדיין לאיזה שהוא עבודה ושיער אין לו איסור כיון דכל האיסור הוא מה שעזב את עבודתו ולו אין עבודה עכ"ד.

ומבאר שישנו איסור חדש של עזיבת עבודה כשבעל תפקיד עוזב את עבודתו עבור תפקיד שאינו שלו, ולכן פסק הרמב"ם שאף לוי המסייע לחבירו חייב מיתה כי עיקר העונש הוא על עזיבת העבודה.

ביאור דין שישראל העובד עבודת לוי פטור

ולעיל הבאנו לדון מה דינו של ישראל העובד עבודת לוי, ונחלקו בזה האחרונים וכפי שנתבאר. והקשו האחרונים מדוע השמיט הרמב"ם דין זה ומשמע שהרמב"ם באמת סובר שאינו חייב.

ולפי היסוד שהאיסור הוא עזיבת עבודה יש ליישב בפשיטות את דברי הרמב"ם ושאר הסוברים שפטור, שהרי לישראל אין עבודה אחרת וא"כ אף כשישראל עובד עבודת לוי, מ"מ אינו עוזב את עבודתו המיוחדת לו וע"כ אינו חייב [וכן אין לחייבו מדין זרות כי בעבודת לוי לא נאמר איסור זרות], מה שאין כן בלוי העובד עבודת לוי אחר שחייב על עזיבת עבודתו.

ביאור דין שכהן העובד עבודת כהן אחר חייב

ואולי לפי יסוד זה ניתן לבאר את חידושו של ספר החינוך שהבאנו לעיל שכהן העובד בעבודת כהן אחר חייב, והביאור הוא שע"י שלוקח את עבודת הכהן האחר הרי עוזב הוא את עבודתו שניתנה לו באותו זמן, ואע"פ שמצד דין זרות אינו נחשב כזר אצל אותה עבודה כיון שראוי הוא לכל העבודות, וכדברי הגר"ז לעיל,

¹³ ובעבודה ברורה הביא שם מהיעב"ץ שיתכן שלוי יתמנה לשתי העבודות ואז אינו אסור לסייע לחבירו, וז"ל שם:

שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים. לכאורה לא היה לו להאריך כל כך ולומר 'ולא מן המשוערים' והיה סגי באומרו לו 'שאתה מן המשוררים' וכתב באמבואה דספרי הנ"ל (ח"ב עמוד ע"ג) דאיתי שפיר ע"פ דברי היעב"ץ דכתב דלוי משוער שנתמנה להיות גם משורר יכול לעשות שתיהן וא"כ בזה שהיה רבי יהושע מן המשוררים אינו סבה לאוסרו מלהיות שוער דהא יתכן דנתמנה על שתיהן דשרי לכך הוסיף לו רבי יוחנן ואמר לו 'ולא מן המשוערים' שלא נתמנית להיות מן המשוערים ולכך אסור לך להיות משוער.

וכן נראה שאין העבודה נפסלת אם נעשית ע"י כהן אחר כיון שאינו נחשב כזר אצל אותה עבודה, מ"מ יש איסור בדבר כי עוזב הוא את עבודתו ולכן חייב.

מחלוקת קרח ועדתו - ביאור דברי הספרי זוטא שנשתנה הדין

הבאנו לעיל את דברי האחרונים שיישבו את דברי הרמב"ם על פי הספרי זוטא שיש הבדל בין הדין שנהג במשכן, דהיינו, סוגית הגמרא במסכת ערכין, לבין הדין שנהג בבית עולמים, כי בבית המקדש נשתנה הדין, והרמב"ם פסק להלכה את הדין כפי שנהג בבית עולמים.

ברם, עדיין צ"ע מדוע נשתנה הדין בבית עולמים, ומדוע דוקא בדברים מסויימים.

בכדי לבאר ענין זה יש לעיין בפרשת קרח בציווי 'אתם גם אתם'.

קרח ועדתו באו לערער על משה רבינו ועל אהרן הכהן. עיקר טענתם היתה ש'כל העדה כולם קדושים' (במדבר טז, ג), דהיינו, שהם באו בטענה שכל בני לוי יוכלו לעבוד את עבודת המשכן. טענתם היתה שמשה רבינו חילק, כביכול, את התפקידים לפי שיקול דעתו ובאמת כולם רשאים לעבוד במה שהם רוצים.

וע"ז ענה להם משה רבינו (שם ח-י):

שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלקי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבודת משכן ה' ולעמוד לפני העדה לשרתם ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה.

משה עונה להם שהרי יש לכם תפקיד ומדוע מבקשים אתם לעזוב את התפקיד שקבלתם מאת ה' עבור תפקיד אחר.

על רקע הטענות והעונש שהגיע לקרח ועדתו, נצטוו בני ישראל שכל אחד ואחד חייב להיזהר ולעבוד בעבודתו הראויה. הלקח של פרשת קורח הינו הזהירות הנדרשת שכל אחד ואחד יקפיד לקיים את עבודתו ולא יבקש עבודה אחרת.

עיקר הדין הנלמד ממעשה קורח בציווי של 'אתם גם אתם', וכפי הנדרש בגמרא, הוא החובה על כל אחד העובדים במשכן לשמור על התפקיד ולא להזניח ולהפקיר את התפקיד בחיפוש אחר תפקידים אחרים.

ולאחר מעשה קרח חידשה התורה איסור נוסף לאיסור זרות, היינו, שלוי העובד עבודת כהן או כהן העובד עבודת לוי חייבים מיתה בידי שמים, וחייב זה הינו על כל העבודות ולא רק על עבודה תמה כמו כל זר העובד במקדש.

הטעם לאיסור חמור זה הוא התוצאה של מעשה קורח ועדתו שבאו לערער על חלוקת התפקידים שחילק הקב"ה ע"י משה, וכדי למנוע שלא ישנה אירוע דומה, ולהדגיש את חומר הדבר, החמירה התורה בדין מי שעוזב את עבודתו עבור עבודת אחר. [ובגמרא יש הסוברים שאפילו לוי בעבודת לוי אחר חייב מיתה].

ציפוי מזבח הנחשת - זיכרון למרידת קרח

בנוסף על הדין שנלמד מ'אתם גם אתם' הציבה התורה מצבת זיכרון למרידת קרח בכהונת אהרן ובניו בדמות ריקועי פחים מנחשת שנלקחו ממחתות החטאים ונעשו ציפוי למזבח. בכדי שהדבר יישאר לזיכרון ציורה התורה שמהמחתות יעשו ציפוי נחשת למזבח כדי שבכל זמן ועת בבוא העובדים למשכן יהיה זיכרון, ולא יקרה שוב מקרה דומה - 'ולא יהיה כקרח ועדתו'. המסר שבציפוי מבריק זה בולט וניכר לכל הבאים שם, וכדברי המלבי"ם (במדבר יז, ד-ה), וז"ל:

ויקח וכו' אשר הקריבו השרופים, פי' הקדישו כנ"ל. זכרון לבני ישראל, ה' אמר ויהיו לאות לבני, והאות הוא רק לדור הזה וי"ל שאינו אות רק כ"ז שאהרן קיים לא יחלוק איש על כהונתו כמו שעשו עדת קרח, אבל אחרי מות אהרן תופסק הכהונה מבניו אך במה שצוה צווי ע"י אלעזר שהוא מזרע אהרן מבואר שהוא זכרון לבני ישראל גם לדורות הבאים אחרי מיתת אהרן [שזה ההבדל בין אות ובין זכרון כמ"ש בס' יהושע סי' ד'] שגם לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא שגם נגד זרע אהרן לא יקרב איש זר כי הכהונה נתנה גם לזרעו ולא יהיה וגם שיהיה זכרון שלא ימצא עוד חולק על שליחות משה ועל תורתו כקרח וכעדתו, כי ע"י צפוי הזה יזכרו הסבה שעל ידו בא לידי כך שזה הי' ע"י שחלקו על משה ושליחותו ותורתו וע"כ נעשה בהם משפט חרוץ, כאשר דבר ה' זה מוסב עמ"ש ויקח אלעזר הכהן כאשר דבר ה' ביד משה לו לאלעזר כמ"ש אמור אל אלעזר, ור"ל שע"י שדבר ביד משה לו דוקא שהוא ירים את המחנות ידע שהוא לזכרון לדורות גם לבני אהרן לא אות לאהרן לבד.

מזבח אבנים בבית עולמים

והנה, בבית עולמים בנו את מזבח החיצון מאבנים ולא ציפו אותו בנחושת, ויש להבין כיצד התקיים הזיכרון לבני ישראל אותו צריכים בני ישראל כזכר למרידת קרח, ואע"פ שעל בנין בית ראשון נאמר (דברי הימים א' כח, יט) 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' שכל הבנייה נעשתה ע"פ נביא, מ"מ לא מצינו שנצטוו להקים תחליף לזיכרון של מחנות הנחשת.

וכבר עמד בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר 'טעמא דקרא' (פרשת קרח) ושם ביאר שמצוות ציפוי למזבח נהגה רק במשכן ואולי רק בימי אהרן הכהן, וז"ל:

ועשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח. הנה המזבח החיצון כבר היה מצופה נחשת ועליו רשת נחשת כמ"ש בפ' תרומה, ונ' שכאן היה המצוה לעשות עליהן עוד צפוי נחשת ע"ג הצפוי לזכרון שלא יקרב אחר, ונ' שזה אינו מצוה לדורות ורק במשכן ואולי רק בימי אהרן שאח"כ כבר אין חשש וצ"ע.

ומ"מ יש להבין לפי דבריו שאע"פ שלא היו חייבים במצוות ציפוי נחשת למזבח מ"מ כיצד קיימו מצוות זיכרון לבני ישראל, שלא ישכחו את מרידת קרח, ומה היה במקום הסמל והאות של הציפוי למזבח כדי שהמסר יתקיים לדורות?

החלפת מזבח הנחשת - הסיבה שנשתנה הדין

אלא נראה שבזה יש לבאר את דברי הספרי זוטא שכשנבנה בית המקדש נשתנה הדין, ובפרט להחמיר על הלויים שהם היו אלו שהשתתפו במחלוקת קרח ועדתו, וע"ז השאירה התורה את חומרת הלוי היוצא מחוץ לתחום עבודתו כאות ואזהרה לעולם.

בבית עולמים, במקום הזיכרון של ציפוי הנחושת נשתנה הדין, ומאז ואילך הקילה התורה על כהן העובד עבודת לוי, שעכשיו אינו חייב אלא מלקות, ורק לוי העובד עבודת כהן חייב מיתה. ע"י שינוי זה נשאר זיכרון למחלוקת קרח ועדתו, והטעם הוא שעצם הדין שרק לוי העובד עבודת כהן חייב מיתה הוא הזיכרון, שהחילוק בחומרת העונש מגלה את שורש סיבת האיסור, היינו מרידת הלויים במעמד הכהנים.

זהו א"כ חידושו של הספרי זוטא שכשנבנה בית עולמים נשתנה הדין וכהן שעבד עבודת לוי אינו חייב מיתה בידי שמים אלא רק מלקות, ולאחר השינוי רק לוי העובד עבודת כהן חייב מיתה, ועל ידי זה ישנו זיכרון למעשה קורח ועדתו בו הלוויים הם אלו שערערו על עבודת הכהונה¹⁴.

סוף דבר

בדברי הספרי זוטא נתחדש שהדין בבית עולמים נשתנה ממה שהיה במשכן. עוד ראינו שעיקר האיסור הינו עזיבת העבודה ע"י עשיית עבודת אחר ולא רק ענין של זרות.

ובהצטרף שני הדברים יחד ניתן לבאר את דברי הרמב"ם, שהרמב"ם סובר שעיקר האיסור הנלמד ממעשה קרח הוא האיסור לעזוב את העבודה בה עוסק הכהן או הלוי ואיסור זה לפעמים נוסף הוא על איסור זרות [כגון לוי העובד עבודה תמה שחייב הן מטעם זרות והן מטעם שעזב את עבודתו] ולפעמים עומד הוא בפני עצמו, כגון לוי המסייע ללוי חבירו וכן כהן העובד בעבודת לוי, ואף לוי בעבודת כהן שאינה עבודת תמה.

בעקבות מחלוקת קרח ועדתו גילתה התורה שיש לכל אחד ואחד את תפקידו המוגדר ואל לו לעזוב תפקיד זה כדי לעבוד בעבודה אחרת. והלא זו היתה טענתו וטענתו של קרח 'כי כל העדה כולם קדושים', דהיינו שכל אחד יכול לבחור את העבודה בה חפץ, וע"ז אמרה תורה שאיסור חמור הוא שכל אחד יקבע לעצמו במה הוא יעבוד, אלא כל אחד ואחד חייב לעמוד על משמרתו ועל עבודתו.

ולאחר מחלוקת קרח ועדתו קבעה התורה זיכרון למרידתם בדמות ריקועי פחים למזבח שיהיה לאות ולזיכרון שלא יעלה איש על דעתו שכל אחד רשאי לבחור במה הוא יעבוד. אמנם, לאחר שנבנה בית עולמים ובטל זיכרון זה נשתנה הדין והעונש. בבית עולמים התורה הקילה בחומרת העוון אצל הכהנים העובדים עבודת לוויים [ולפי הרמב"ם אף ישראלים העובדים עבודת לוויים] והותירה את חומרת העוון אצל הלוויים העובדים עבודת כהנים [ויש אומרים אף לוויים העובדים עבודת לוויים] כדי שיזכרו שהם אלו שחטאו בעדת קרח ולא ישובו עוד לעולם לחטא זה.

הדין נשתנה רק בחלק זה של איש על משמרתו ולא בדיני זרות, שאיסור זרות עומד וקיים הוא, והטעם הוא שעיקר חטא קרח ועדתו היתה בזה שלא הכירו בגבולות שיש לכל תפקיד ובקשו לטשטש את הגבול, וע"ז השאירה התורה את חומרת הלוי היוצא מחוץ לתחום עבודתו כאות ואזהרה לעולם¹⁵.

¹⁴ ולפי דברי הגרי"ז שהבאנו לעיל, שנקט שהרמב"ם השמיט את הדין של ישראל העובד עבודת לוי מפני שבבית עולמים אין הישראל חייב מיתה על עבודת לוי, יש להסביר מדוע נשתנה הדין שבמשכן ישראל העובד עבודת לוי חייב היה מיתה ואילו בבית עולמים אינו חייב. ואולי אפשר לבאר שהתורה ביקשה להדגיש את חומרת מחלוקת קרח ועדתו, דהיינו לוי המורד במעמד הכהן, וכשם שהקילה התורה על עונש כהן שעבד עבודת לוי כן הקילה התורה על עונש ישראל שעבד עבודת לוי, ועל ידי זה הדגישה התורה את חומרת הלוי היוצא מחוץ לתחום עבודתו, שהוא ורק הוא חייב מיתה בעבודת כהן [ולא משום זרות], כאות ואזהרה לעולם.

ולפי מהלך זה ניחא מדוע הדין של לוי העובד עבודת כהן [שאינה עבודה תמה] חמור משל ישראל העושה את אותה העבודה, כי כל הדינים הללו נועדו להראות את שורש וחומרת מחלוקת קרח ועדתו, שהמחלוקת היתה לוי המורד במעמד הכהן, ולכן דיני הלוי היוצא מתפקידו חמורים יותר.

¹⁵ ואף בזמן הזה נוהג דין זה וכפי שהסביר בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תמ"ט אות י"ג) את הטעם מדוע אין בזמן הזה מצווה להציב שמירה במקום המקדש, וז"ל:

ומ"מ נ"ל דשמירת לויים בלא"ה בכלל אין בזמנה"ז מאחר שחלקו דוד ושמואל למשמורות איזה מן המשוררים ואיזה מן השוערים כמבואר בכתוב. ושוערים היינו שומרים כנ"ל והכלל משורר ששער במיתה (ערכין י"א ב'). ומאין נדע מי המה השוערים. ואף שבגמ' לא מצינו אלא בהגפת דלתות. מ"מ כיון שהוכחנו דשוערים דקרא שומרים ועבודה הוא. א"כ גם השומרים אסורין רק המבוררים.